

Krňany - Teletín

635 TELETÍN

VYDALO SDRUŽENÍ MEZI ŘEKAMI

5. července 2014
U kapličky v Teletíně
od 14:00 hod

Tvrz Kročákov nad Teletínem s erby pánů z Nedvězí s tatarskou čapkou, Netvořských z Břízy a rodu Talacků

Kol kolem Teletína po středověkých tvrzích

S historikem Janem Viznerem z Regionálního muzea v Jílovém u Prahy, archeologem a badatelem, jsme se sešli nad nálezy středověkých tvrzí v lokalitách Vysoký Újezd, Nedvězí a Teletín.

Jan Vizner, archeolog, ukázky nálezů, kresby tvrzí / Václav Šmerák, zaznamenal a doplnil fotomateriál / Pavlína Najfusová, grafická úprava

Současný pohled na ostroh lesa, kde stávala na Kročákově pod vrš Máj tvrz Kročákov

Z pohledu výzkumu historie regionu mezi Vltavou a Sázavou od Davle a kláštera na Ostrově po Vysoký Újezd a z hlediska archeologického výzkumu se jedná o takřka neznámou lokalitu, kde se podle ústního podání a záznamů v kronikách tradovalo několik míst, kde měly být středověké tvrze. Při příležitosti 635 let prvního písemného zápisu o obci Teletín a v souvislosti s konáním výstavy středověkých tvrzí v regionu Jana Viznera v Regionálním muzeu v Jílovém u Prahy, kde byla také zmíněna Teletínská tvrz, došlo díky spolupráci se Sdružením Mezi řekami a s potomky starých teletínských rodů Dášou Kohoutovou z rodu Heřmanů, Josefem Fulínem, rodinou Mansfeldovou z Teletína a Václavem Stibůrkem k prvotnímu ohledání možných lokalit středověkých

tvrzí v místě. V rozhovoru s Janem Viznerem a s využitím jeho přednášky se pokusíme přiblížit význam tvrzí v období středověkého osídlení v oblasti Povltaví a popsat konkrétní nálezy v okruhu obcí Teletín s Teletínskou tvrzí a tvrzí na Kročákově a lokality Vysoký Újezd, Nedvězí, s přesahem do sousedních Netvořic, které tvoří pomyslný kruh kolem údolí nad Vltavou s řadou strategických výhledů do okolní krajiny.

Co ve středověku znamenaly tvrze v menších vsích? Ptali jsme se archeologa Jana Viznera.

Venkovské tvrze byly významným faktorem středověké společnosti, ekonomických a přes jejich zemany společenských vazeb. My víme, proč vznikaly a jak vypadaly. Doba středověku byla nebezpečná, mnohem drsnější, a tudíž kdo měl nějaký majetek, měl potřebu si ho chránit. Ale představa, že tvrz byla vojensky skutečně hájitelný objekt v případě nějakého opravdového konfliktu, je nesmysl. Sloužily spíše k tomu, že například když dva zemani po mši šli do hospody a tam se spolu pohádali, kdo má lepší krávy, oba byli neústupní a jeden druhému vypověděl nepřátelství. Jeden z nich sebral deset pacholků a šel na toho druhého. Na své tvrzí se těm deseti opilým pacholkům třeba i ubránil. Nebo když šlo pět lapků a řeklo si – tady budou mít plné sklepy, tam si užijeme, tak na to opevnění stačilo. Ale už kdyby jel i malý oddíl královského vojska nebo nějaká šlechtická hotovost, tak neměli šanci. To byly maličké objekty, polodřevěné. Existovaly i větší tvrze, rozsáhlejší objekty,

lépe opevněné, ale většinou ono opevnění sloužilo jen k ochraně majetku. Asi tak, jako když si zamykáte dům, aby se vám do něj nedostal běžný zloděj.

Takhle to bylo i s těmi tvrzemi. Pak pocho-pitelně působila otázka prestiže. Sečteno a pod-

trženo, tvrzí byla opravdu spousta. Bylo běžné, že ve vesnicích byly dvě i tři, Teletín v tom není žádná výjimka... Dokonce máme z písemných pramenů doloženo, že jednu vesnici drželo osm vladických rodů. Neznamenalo to, že by tam stálo osm tvrzí, ale minimálně tam bylo osm velkostatků a ke každému patřily dvě poddanské chalupy. Zemani na tom byli také různě, ti nejchudší byli na úrovni lehce zámožnějších sedláků, až po opravdu zámožné pány, kteří drželi dvě, tři i čtyři vesnice a kteří pak byli schopni si stavět i hrádky nebo hrady, protože bohatli v královské službě. A úplně běžné bylo – zvlášť v pokročilém 14. století nebo v době Václava IV. – že zemani vstupovali do služeb nejenom královských, ale i významnějších feudálů, ať světských, nebo církevních. Sloužili klášterům jako úředníci, vojáci nebo jako správci a sloužili třeba i městům, například jako velitelé městské hovo-tosti. Někteří ovšem jenom jako žoldnéři. To byli profesionální zabijáci, z nichž se potom rekrutovali třeba husitští hejtmani. A to byli opravdu profesionální žoldáci, kteří neměli nic, protože to byli třeba mladší synové, kteří tvrz nepodědili a zmohli se na to, že měli dva pacholky, jakous takous zbroj, koně, meč a teď hledali, kdo je najme do služby. Buď měli štěstí a najal je někdo do vítězné války a oni pak získali nějakou kořist, kterou zpeněžili, najali si větší družinu, za dražší peníze se nechali najmout. Znova zbohatli, když ovšem jejich strana vyhrála, a pak se mohli vrátit a postavit si tvrz a koupit i vesnice. – Anebo naopak zchudli a pak ty rody zanikly úplně. Takto vzniklá drobná střední a drobná šlechta se tedy strašně těžko mapuje. Ale tvrzí bylo na území českého státu tisíce. Tisíce!

TVRZ KROČÁKOV

Historie tvrze Kročákov nad Teletínem

Na základě předběžného povrchového průzkumu, který byl proveden na zbytcích středověké tvrze Kročákov, se podařilo zachytit průběh valů, příkopů, do značné míry pravděpodobný průběh zděného ohrazení a minimálně dva relikty zděných staveb. Fotografie zachycují i zděná nároží. Dále porostové příznaky dvou dalších roubených staveb nebo staveb lehčí konstrukce, které byly navázané na jednu z těch staveb zděných, a také místo pravděpodobné věžové nebo zděné brány.

Z toho jsem si mohl udělat představu, jak stavby teoreticky vypadaly v té nejzákladnější podobě. Samozřejmě nemohu vědět, kde byla okna či jak vypadaly lehčí konstrukce, nemohu určit, jestli zděné konstrukce měly jedno nebo dvě patra. Ale mohu vycházet třeba z ikonografických pramenů nebo z analogií jiných výzkumů, případně ze zachovalých stojících staveb. Zhruba se sedmdesátiprocentní pravděpodobností jsem tedy zrekonstruoval možnou obrazovou podobu tvrze na Kročákově nad Teletínem, která by materiálově, to znamená s tím, co z toho máme, měla vzniknout někdy v průběhu 14. století. Budeme schopni vše datovat asi přesněji, jestli se nám podaří udělat základní archeologický výzkum, několik výkopů. Je možné, že se dostaneme i na přelom 13.–14. stol., zatím jsme víceméně šli po povrchu. Takže každopádně existenci tvrze na sklonku nebo v pokročilém 14. století můžeme brát téměř s jistotou.

Jan Vizner, archeolog a Dáša Kohoutová ze starého teletínského rodu Heřmanských nad mapou Teletína z roku 1840

Možná podoba tvrze Kročáků

Tvrz Kročáků – podrobnější povrchový výzkum

Další povrchový a částečně podpovrchový výzkum v podobě jedné sondy doložil jako ohrazení tvrze na Kročákově val tvořený dřevěnou konstrukcí, dnes pochopitelně zaniklou, kterou vyplňovaly kameny většinou v průměru do 10 cm, ale některé až do 25 cm velikosti. V sondě se našlo i větší množství mazanice, tedy vypálené hlíny z omítání a výplně lehčích konstrukcí staveb. Jejich množství dokládá značný rozsah těchto staveb a patrně i lehčí konstrukce vyšších pater hlavních obytných staveb, které mohly být zděné možná jen v přízemích či maximálně do prvního patra. Nicméně se jednalo minimálně u jedné z obytných budov o relativně luxusní provedení, což dokládá nejen

Jan Vizner při terénní práci na Kročákově

nález komorové kachle, ale i nejnovější nálezy většího množství nespalitelné střešní krytiny, tedy pálených tašek.

Nálezy mazanice zároveň dokládají zničení minimálně nějakých staveb či stavby na Kročákově požárem. To nemusí nutně znamenat zánik tvrze vojenskou akcí, je to ale pravděpodobné, a to i vzhledem k nejnovějšímu nálezu

nějaká další zástavba, která v tomto případě – což je na tvrzích běžné – byla lehčí konstrukce. To znamená hrázdná, roubená, případně vyplétaná, omítaná. A zachytili jsme tam objekt, který s největší pravděpodobností byl zpevněnou bránou nebo věží, s příkopem, přes který vedlo nějaké přemostění. Vzhledem k tomu, že jsme nešli výrazně pod terén, tak jsme ji zatím nezachytili v podobě nějakých křivých jam nebo pásů, ale na tom valu je velice pravděpodobná palisáda.

Kdo byl majitelem tvrze?

Můžeme si ukázat erb Nedvěžských z Nedvěží, což je rod, který seděl jak na Nedvěží, tak na Vysokém Újezdě. A je pravděpodobné, že byl minimálně spřízněn i s těmi Teletínskými, protože měli společné patronační právo k vysokoújezskému mariánskému kostelu. Je možné, že byl spřízněn i s Třebenicími, protože tam bylo

Erb pánů z Nedvěží v kresbě Jana Heřmana

společné patronství, nejenom společné patronační právo. Takže téměř jistě se dá usuzovat, že původně užívali společný erb.

Lze tedy předpokládat, že to byli na Kročákově minimálně jejich příbuzní, a můžeme se domnívat, že je to začátek existence Teletína. Můžeme předpokládat, že tam mohli sedět vladkové z rodu, který užíval nedvěžský erb z tatarské čapky, stejně jako ti Nedvěžští z Nedvěží. A že stejný rod nebo vladkové z toho rodu mohli sedět i na Třebenicích. Máme pro to analogie z oblasti České Sibiře, která není tak vzdálená, ale i z jiných oblastí, kde opravdu pokud někde bylo patronační právo, byt se týkalo několik tvrží, několika vladckých rodin, pak ty

vladcké rodiny byly stejného rodu. Například páni z Wartenberka ve finále tvořili deset až patnáct rodin, které se psaly po různých hradech či panstvích, ale užívali stejného erbu, všichni se považovali za Markvartice.

Páni Netvořice, drželi v pozdější době i Břežany, Lešany a před polovinou 15. století získali i část Teletína. Ovšem kterou z těch tvrží vlastnili, kterou část, to nelze z pozemkové držby určit. Ale rozhodně na Teletíně vlastnictví měli. A k posledním možným majitelům, to je spíš taková hypotéza. To jsou Talackové, kteří jsou pro druhou polovinu 15. století a dále uváděni na Rychnovsku. To znamená v podhůří Orlických hor. Nicméně poprvé jsou zmiňováni v roce 1448 jako žoldnéři ve službách Jiřího z Poděbrad při obsazení Prahy, kde se o nich uvádí, že to byli vladytí, rytířští žoldnéři z Povltaví. Teoreticky by tedy mohlo být něco na tom, že se Talackové mohli

Znak rodu Talacků, možní zakladatelé vsi Teletína

ztotožňovat s Teletínem, i vzhledem k tomu, že jde o Povltaví. Ale je to opravdu jen hypotéza, kterou, pokud se nám nepodaří zjistit nějaké další prameny, nemůžeme potvrdit, ale stejně tak těžko ji lze vyvrátit.

Takhle tedy mohla vyhlížet tvrz na Kročákově se svými dějinami někdy v 15. století nebo od přelomu 14. a 15. století. Až do zániku, který se tam dá předpokládat v pokročilém 15. století.

A co se dál stalo s jeho troskami?

Pravděpodobně na život tvrze bezprostředně navazoval statek, který asi vznikl v místech poplužního dvora, který byl součástí tvrze. Půdorys statku je velice pěkně zachovalý v podobě porostových příznaků. Jak jsme to prohlíželi, byla to stavba ve tvaru delšího obdélního půdorysu. A statek existoval, jak spolehlivě víme z katastrální mapy z období roku 1840. Jeho zánik je otázkou, ale pokud existoval v polovině 19. století, je dost možné, ba i pravděpodobné, že mohl být užíván až do esesáckého vysídlení území. Nálezy, které máme z celého Kročákova, zároveň ukazují, že statek tam existoval i dřív, protože jsou tam nálezy kontinuálně od pokročilého 14. století až do 18.–19. století. A samozřejmě i mladší. Máme dvacetizlatník Františka Josefa, který bude vystaven v Teletíně. Minimálně do pokročilého nebo konce 19. století ono místo žilo běžným provozem. Na život tvrze bezprostředně navázal statek zbudovaný pravděpodobně na místě poplužního dvora, který byl hospodářským zázemím tvrze. Pochopitelně z jeho kamene, protože to patřilo také k rysům doby. Z rozpadlé tvrze poblíž vzniká jiná stavba v pozdějším období.

Ilustrační snímek

zu tří masivních stěl z kuše datovaných před polovinu 15. století. Taková akce mohla souviset s husitskými válkami, ale rovněž s válkami poděbradskými v 60. letech 15. století, při kterých zanikla řada opevněných objektů v dolním i středním Posázaví (Zbořený Kostelec, Zlenice, Stará Dubá a jiné).

Můžeme si tvrz popsat?

Na základě povrchového průzkumu jsme v trojrozměrné podobě vytvořili představu, jak by mohla zástavba na tvrzi Kročákově vypadat. Jedná se o pohled na tvrz Kročákov od lesa, takže pohledově by za tou tvrzí dole byl Teletín, ovšem přes tu tvrz nemáme vesnici vidět...

Zatím se nám nepodařilo stavebně rozlišit jednotlivé fáze, takže nejsme schopni určit, jestli to takhle vypadalo už na začátku existence tvrze nebo až v závěru a jestli obě stavby existovaly současně. Ale je to do značné míry pravděpodobné. Zdejší tvrz byla tehdejší módní typ, který pro to pokročilé 14. století u nás byl v hradní architektuře běžný, ne už ale tolik běžný v tvrzích. Ale také se tam vyskytuje. Je to dvoupalcová dispozice, to znamená dva věžové paláce nebo dvě věžové stavby víceméně totožného nebo téměř shodného půdorysu, na který se pak vázala

Statek Kročákov na mapě z roku 1840

TELETÍN TVRZ

O Teletínské tvrzi nikdo z místních pamětníků nevěděl a i pro odbornou veřejnost se jedná o novinku.

Budeme-li brát Kročákov jako horní tvrz – a nemysleme si, že ves Teletín, jak ji nyní vidíme, nemohla stát spíše výš než nyní – můžeme hovořit o dolní Teletínské tvrzi. Vzhledem k tomu, že ji máme zatím jen ohledanou a ani k nějakému zaměření ani pod zem jsme se nedostali, tak tady opravdu trošičku vaříme sekerkovou polívku. Vycházím z toho, že v nejvyšší části hledaného tvrziště je zachovalý pahorek, ve kterém se nám podařilo zjistit zděná nároží, pozůstatky poměrně masivního obvodového zdíva. V tomto případě by to mělo souviset se zděnou stavbou. A vzhledem k tomu, že nad současnou stodolou (statek Josefa Fulína) se nám podařilo zachytit terénní deprese, které pravděpodobně měly být pozůstatkem valů a příkopu, tak bych vycházel z obvodového ohrazení. Přístup by měl být řešen z nejsnáze dostupné strany, to znamená z prostoru dnešní silnice. S ohledem na poměrně velkou plochu vnitřního ohrazení lze na tvrzišti předpokládat nějakou další zástavbu. Ale pohledově se tam nic nejeví. Je možné, že to byla zástavba kamenná nebo že ta zástavba tam nebyla a jenom se přimykala k obvodovému hrázení. To zatím nemůžeme říci, dokud neproběhne základní výzkum s několika výkopy. Ale vycházejme z toho, že prostor pro tu zástavbu tam je.

Vytvořil jsem rekonstrukci jakési konstrukčně lehčí roubené stavby. Neznamená to, že takhle přesně tvrz vypadala, ale z hlediska dobových souvislostí je to pravděpodobné. Zděnou stavbu máme zachycenou obvodovým ohrazením víceméně také. To odpovídá pohledu na současný terén. Máme zachycený středověký špýchárek, který se zachoval do současnosti, lze tedy předpokládat, že z této strany byl poplužní

Původní teletínský špýchárek z 14. století

dvůr. Ale je to opravdu jen ideální rekonstrukce, kterou nemůžeme vydávat za hmotovou rekonstrukci jako takovou.

Kde v Teletíně tvrz stála?

Budeme-li stát u Božích muk, u pomníku obětí první světové války na vrcholu původní návsi, uvidíme vedle svobodnického domu Dvořákových (dnes Vopršalů s prodejem domácího chleba) stávající gotický špýchárek. To by byla hypoteticky zástavba, jak mohla vypadat někdy v počátku 15. století na místě poplužního dvora souvisejícího s tvrzi. S tím, že poplužní dvůr byl pravděpodobně průjezdný. Lze tak soudit podle terénních depresí a určit směr cesty a je to tam ještě v paměti, že původní cesta před stavbou současně silnice vedla tím směrem. Tehdejší hlavní cesta nebo silnice by procházela okolo tvrze a z ní by se projíždělo přes příkop skrz val do areálu tvrze, přes hřeben, za kterým vede cesta na vyhlídku Máj. Pohledově je to jakoby od návsi nebo těsně pod návsi k té tvrzi, k místu, kde se parkuje, když se jezdí na Máj, přímo u silnice. Podotýkám, že kromě špýčárku, který je dochovaný, a kromě základu zděné stavby a obvodového ohrazení je to ostatní opravdu jen hypotetické. Vycházíme z pravděpodobnosti, z ikonografických pramenů a z dochovaných staveb, původních tvrzí. Ale podaří-li se nám dostat se trošku pod zem a nějakým způsobem zjistit případné zděné pozůstatky, budeme schopni tvrz lépe zrekonstruovat a zároveň, jestli z toho budou nějaké nálezy, tak i lépe datovat dobu vzniku, dobu života a dobu zániku tvrze. Stejně jako i nějaký vnitřní vybavení, ale to teprve uvidíme.

TVRZ KROČÁKOV

Ukázky nálezů prvního ohledání terénu

Nejprve si ukážeme denárek, ražba Vratislav II., to znamená první český král korunovaný, nikoliv tehdy ještě dědičný. A jsme ve druhé polovině 11. století, to znamená někdy v roce 1170, dejme tomu 1180. Denárek nese na rubu ideální portrét svatého Václava s nápisem Wenzeslaus, což měly veškeré přemyslovské denáry. Na líci je ideální portrét krále sedícího na trůně, v ruce se svatováclavským kopím, a nápis Vratislavus. To znamená, že ten stříbrný denárek je ražba Vratislava. Bohužel nám, i když by to bylo krásné, nedatuje existenci tvrze v 11. století ani existenci

Teletínská tvrz ve 14. století se znakem pánů z Nedvězí, kteří mohli být k tomuto území v užším vztahu

Původní tuhovaná keramika z lokality Kročákov

Nálezy prvotního ohledání lokalit tvrzi

Šípka do kuše, pochází z období husitských válek

Nález pravděpodobně sbírky historických mincí

Nalezený denárek nese na rubu ideální portrét svatého Václava s nápisem Wenzeslaus, což měly veškeré přemyslovské denáry

tenci Teletína v 11. století, protože byl nalezen v depotu, to znamená v soupřadě dalších mincí, z nichž nejstarší je z 16. století a nejmladší z konce 17. století, císař Leopold I., to znamená někdy okolo let 1680, 1690.

A vaše hypotéza, jak se tam dostal?

V tomto případě je velice nepravděpodobné, že by někdo měl na konci 17. století u sebe hrstičku málo platných mincí, kde je ražba salcburské arcibiskupství, kde je ražba Pasov, kde je ražba Ferdinand nebo Leopold. To znamená naprosto různorodých mincí, mezi něž by se zamíchala

Nález komorového kachle. Ty byly obráceny otvorem ven z kamen a byly zakončeny kuzelem nálevkovitého tvaru

Nalezené kovové předměty jako volské podkovy a části kování na hospodářské předměty jako zakončení voje...

Kamenná dlaždice pravděpodobně z dláždění přízemku nebo suterénu tvrze Kročákov

Na tvrzi se našlo poměrně dost cihlového materiálu a podle jeho struktury a některých tvarovek se pravděpodobně jedná o provenienci cihlen ostrovského kláštera

Provádění prvotního ohledání lokalit tvrzi

vratislavský denár, v té době už starý nějakých 700 nebo 600 let. Moje hypotéza, které dávám 99 procent pravděpodobnosti, je, že se jedná o torzo jakési amatérské numismatické sbírky, která se mohla ukrývat na nějaké chalupě. V době, kdy ten prostor byl vyklizen pro cvičiště, tak hoši z SS při rabování chalup tu sbírku našli, mezi sebou se o ni podělili a jakýsi Heinz, který si svůj podíl zabalil do papíru, si pak v lese odskočil a vypadlo mu to z kapsy. A my jsme to takhle našli. Spíše se nám to tedy datuje jako rabovací činnost SS než stáří tvrze. Nicméně nález denárku a ten denárek sám o sobě je hodnot-

ný..., ale bez vypovídací hodnoty pro historii lokality. O historii vysídleného prostoru to ovšem může vypovídat leccos.

A jak lze datovat nalezené části keramiky?

Keramiku je možné datovat do přelomu 14.–15. nebo do první poloviny 15. století. Je to keramika částečně tuhovaná, to znamená, že do hlíny byl přidáván grafit, což ji zkvalitňovalo po stránce propustnosti. Jednalo se o nádobu, která mohla mít výšku zhruba 30 centimetrů, téměř s jistotou to byl hrnec na vaření, který se stavěl přímo na ohniště. A jedná se o nález související s tvrzištěm Kročákov.

Dále je to nález komorové kachle. Byly obráceny otvorem ven z kamen, dole byly zakončeny kuzelem, takže to byly takové nálevkovité kachle. Tím docházelo k ventilaci tepla z topeniště ven. Na rekonstrukci vidíme, jak funkční kamna vypadala. Jedná se o nález z prostoru jedné z těch zděných staveb na kročákovském tvrzišti a dokládá to, že přímo v téhle stavbě nebo někde v objektu existovala minimálně jedna kachlová kamna. To znamená, že to byl objekt s relativně luxusním bydlením. Na 15. století to byl určitě přepych, protože kachlová kamna byla vybavením, které by se dalo přirovnat například k dnešnímu topení v podlaze. Luxus nikoliv nedostupný, ale nic, co by měl každý.

Kovové nálezy

Kovové nálezy pocházejí z Kročákova a nejbližšího okolí. To znamená z tvrziště a z plochy mladšího statku, navazujícího na poplužní dvůr od tvrze, a z plochy okolo tvrziště.

Jedná se především o nejrůznější těžce datovatelné, ale patrně středověké a raně novověké předměty, ponejvíce hřeby a cvoky, dále volské podkovy, čepelky a čepele, střely do samostřílů a kuší, unikátní je nález knižního kování a zajímavé jsou i opaskové a oděvové zápony a knoflíky i kulovité gombíky pocházející ze 14. až 18. století a tři jádra střel do ručnic či hákovnic, která by, pokud nepocházejí z nějakých pozd-

Ostrovský klášter podle F. Stehlíka, kresba Jan Heřman

ně středověkých či raně novověkých loveckých aktivit po době trvání tvrze, mohla dokládat zámek feudálního sídla vojenskou akci, ale to je též pouze úvaha.

Bylo zkoumané území ještě něčím ohraničeno?

Veškeré kopce, které vedou od Kročákova směrem k Vltavě, byly nepochybně ve středověku a pravděpodobně i v mladší době zcela bez lesů. Budeme-li pokračovat proti proudu Vltavy, narazíme na hradiště zatím nedatované. Jedná se také o středověký hrádek, který pravděpodobně souvisel s kolonizačním úsilím ostrovského kláštera, a nebo se může jednat i o miniaturní pravěké hradiště. Ale nemáme to zatím datované, takže nejsme schopni říci, o co skutečně šlo. Je to jakoby proti proudu Vltavy ve směru od Máje, již na rabyňské straně Pexova luhu, na rabyňské straně v Třeblově.

Jak vypadala místa kolem Teletínské tvrze?

Máme zde pod Májem zachovalé středověké plužiny, terasovité úpravy kopců nad Vltavou, které ukazují, jak se tehdy snažili okolí tvrze maximálním způsobem zúrodnit.

Můžeme si slovo plužiny vysvětlit?

Plužina je místo upravované pluhem. To znamená místo orané.

Byla to terasovitá úprava stráně tak, aby se dala zemědělsky využít. Plužina měla na šířku 10–15 metrů, ale mohly to být i louky, které byly sečené. Ale spíš bych to viděl opravdu na polička, kde bylo buď seté obilí, nebo hrách, nebo jakékoliv zemědělské plodiny. Sahaly bezprostředně až k těm skalním srázům nad Vltavou, aby místní mohli každou píd' půdy zúročit. Povltaví je kraj kopcovitý, nepřilíši úrodný, takže šlo opravdu o každý kousek země, kterou bylo možné zorat.

Dochované plužiny na svazích kopců v okolí Teletína

Pohled na Vitavu z vrš Máj, pod kterým stála tvrz Kročákov nad Teletínem

Jaké další zajímavosti první výzkum přinesl?

Například na Kročákově jsme našli šipku do kuše. Je bezprostředně z prostoru jedné z těch zděných kamenných staveb. A šipka do kuše leží na kamenné dlaždici. Ta je pravděpodobně z dláždění, asi přízemku nebo suterénu. Má uhlazený povrch, je z jakéhosi křemence. Vidíme horní plochu danou na vodováhu nádherně ohlazenou a vyleštěnou nejenom původní úpravou, ale i chozením generací. Úplně jako linoleum.

Pak jsou to cihly. Na tvrzi je poměrně dost cihlového materiálu a podle jeho struktury a některých tvarovek se pravděpodobně jedná o provenienci cihlen ostrovského kláštera. To znamená, že bychom byli před rokem 1420. Cihlových věcí je tam poměrně hodně, takže tvrz i s kachlovými kamny mohla být docela výstavná, protože cihly nebyly tenkrát nejlevnější stavební materiál.

To, že se na konstrukcích zděné stavby výrazněji podílelo cihlové zdivo, zas napovídá tomu fachverku, to znamená hrázděnému nejvyššímu patru, protože na něj se užívaly v luxusnějších případech cihly. Pravděpodobně se jednalo o relativně honosnější objekt.

Nález cihel a jejich datování koresponduje s tím, co bylo nalezeno na ostrovském klášteře. Cihelny tam fungovaly do roku 1420, takže teoreticky stál Kročákov před rokem 1420. Nelze samozřejmě vyloučit, že to bylo převážně později, už z destrukcí kláštera, ale je to málo pravděpodobné. Dá se tedy předpokládat nějaká spolupráce s klášteřem na Ostrově. Je to logické vzhledem k blízkosti kláštera a vzhledem k tomu, že to byl v tehdejší době největší, dá se říci, manuální výroba. Klášter vyráběl cihly, keramiku, dlaždice, náboženské předměty a vyráběl to ve velkém. Z dílen ostrovského kláštera byl zásobován Vyšehrad ve spytihněvské době, to znamená v 11., 12. století. A ty vyšehradské dlaždice, které jsou doložené z výzkumu na Vyšehradě, jsou naprosto totožné s dlaždicemi nalezenými v ostrovském klášteře. Je nesmysl, aby to bylo obráceně, aby Vyšehrad dodával proti proudu na Ostrov. Takže kníže dal objednávkou velice výkonným ostrovským klášterním cihelnám a po vorech se to posílalo po vodě a pro dláždění knížecího hradu na Vyšehradě.

Já bych si dovolil myšlenku, která je dost odvážná, ale nikoliv nereálná. Tady máme stříbrný franžjosefský dvacetník, který je z přelomu 19.–20. století. Samozřejmě, mohl ho tam ztratit hajný, když šel na pochůzku nebo číhat na srnce, ale pravděpodobně to spíše dokládá život statku ještě na přelomu 19.–20. století.

A k hypotéze života a činnosti velkých a významných klášterů a jejich okolního osídlení a hospodářské činnosti – tak stejně v okolí velkých šlechtických dominií žila takzvaná klientská šlechta. To znamená ne vysloveně manové urozené nebo služební manové, ale šlechta schopná samostatného hospodaření, využívající možnosti získání hotových peněz ve službě těm mocnějším feudálům, ať už církevním, nebo světským. Je to doložené u zlatokorunského kláštera, u sedleckého kláštera, zbraslavského kláštera. Jestliže lze s jistotou u sázavského kláštera určit, kde měli klášterní nápravníci i svůj vlastní dům v areálu kláštera, kde mohli pobývat v době výkonu své služby, není důvod předpokládat, proč by tomu tak nemohlo být i u ostrovského kláštera.

Do určité míry pravděpodobnosti lze tedy předpokládat, že někteří z držitelů Teletína před rokem 1420 mohli být i v nějaké manské nebo služební povinnosti k ostrovským opatům. Což by nám potom opět korespondovalo s nějakou proveniencí tvarových cihel z ostrovského kláštera na Kročákově. A pokud oni byli ve službě ostrovskému klášteru, tak využívali všech mož-

ností, které jim služba dávala. To by vysvětlovalo například přítomnost knih na tvrzi, přítomnost cihel ostrovské proveniencie a tak dále. Ale to je opravdu hypotéza, kterou lze těžko potvrdit, ale také ji nelze vyvrátit. Není prostě nepravděpodobná.

Několikrát jste použil spojení módní tvrz – tvrz podléhaly tehdejší architektonické módě?

Módní stavba, ano. V druhé polovině 14. a v pokročilém 14. století byl velice módní takzvaný dvoupalácový typ nebo dvoupalácová dispozice. Ta existovala již předtím, na českém území

je pravděpodobně nejstarším reprezentantem dvoupalácové dispozice Kožlů. Příkladem může být rekonstrukce hradu Maidstein, jinak Dívčí Kámen, což byl jeden z největších hradů v Čechách, relativně mladý hrad založený 1349. Jednalo se o rožmberský hrad nedaleko Krumlova. A dvoupalácová dispozice znamená toto: hradní jádro tvoří dva téměř identické paláce nebo dvě téměř identické palácové stavby částečně věžového charakteru, mezi nimiž je nádvoří obehnané hradbou. Třeba Léšno u Benešova, tedy Líšno. Na teletínské tvrzi, na Kročákově, je tato dispozice pravděpodobně v určité modifikaci také, byť tam není spojení hradbou, ale byly to dvě zděné palácové budovy. Máme to i jako ikonografii v Bibli Václava IV., kde je jako určitá ilustrace k biblickým událostem vyobrazená tvrz, která tuto dispozici rovněž zachovává. Nepochybně to tedy byl i u drobných vladckých sídel v té době módní typ stavby

Je zajímavé, že i raný středověk měl vedle účelnosti také své módní vlny.

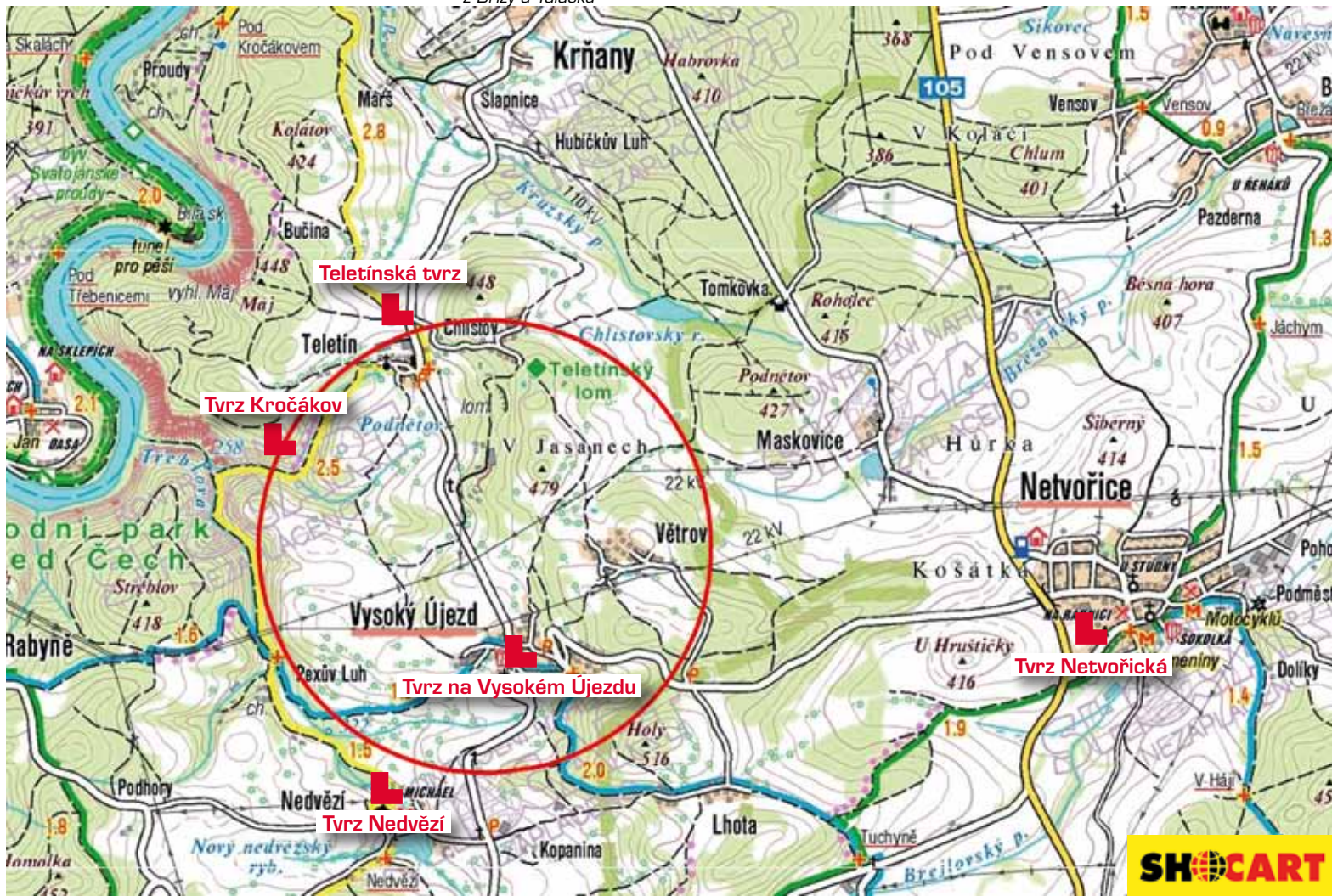
Ano, i raný a vrcholný středověk měl své módní vlny. Zároveň šlo o regionální záležitosti. Třeba celý jih Čech ovlivňuje takzvaný severodunajský typ. A když se podíváte na to, jak vypadají kostely třeba ve Vimperku, v Českém Krumlově nebo v Kájově, je to stejný styl, jaký vidíte v Rakousku. A zase úplně jiný typ sakrálních staveb než na zbytku českého území. Zároveň se ale projevuje německý a polský módní vliv ve Slezsku, kde převládá cihlová gotika. Asi Eliška Rejčka, která byla Polka, po matce Švédka, následně vyrůstala, dospívala v Braniborech, tak si k nám přinesla enklávu cihlové gotiky. A vidíte, že kostel v Hradci Králové, kterého je zakladatelka, kostel Svatého ducha, kostel Panny Marie, klášter cisterciáků na Starém Brně, to vše jsou cihlové gotické stavby. I tenkrát stavitelství podléhalo módě úplně stejně jako dneska. Co se projevovalo na velkých stavbách, tak se potom projevovalo módně i na těch malých. Jako známe secesní paláce typu Obecní dům či Hotel Paříž, známe i drobné secesní vily stavěné jako letní byty. Totéž platilo o tvrzích. Když

Teletínská tvrz se znakem Nedvěžských pánů

Tvrz Kročákov s erby pánů z Nedvěží, Netvořských z Brízy a Talacků

Zakreslení středověkých tvrzí z Teletína, Nedvěží, Vysokého Újezda a Netvořic na současně turistické mapě Klubu českých turistů č. 38

Tvrz na Vysokém Újezdu se znakem pánů z Nedvěží

Tvrz Netvořice se znakem Netvořských z Brízy

onen zeman objížděl sousedy, viděl, že tenhle bohatc si postavil takovýto hrad a tamten také, tak si řekl: já to chci rovněž, nemám na to sice peníze, ale postavím si takovou miniatuřku, že? Tohle jsou módní vlivy architektury, nic nového. Podívejte se kolem sebe dnes.

TELETÍN A JEHO TVRZE V DOBĚ STALETÍ

První písemnou zmínku k Teletínu máme z roku 1379. Ale je naprosto jisté, že obec má trvání starší. Nejenom Teletín, ale i když vezmu Nedvězí, Vysoký Újezd nebo Krňany, tak to je oblast, kterou kolonizoval ostrovský klášter založený Boleslavem II. roku 999. V zakladatelské činnosti ještě téhož roku pokračoval jeho syn Boleslav III. Dalo by se tedy předpokládat, že někdy už v 11., 12. století mohlo docházet ke kolonizaci regionu. Vysloveně buď přímo ostrovskými benediktiny nebo pod jejich vlivem nějakými jejich klienty. Tyto osady mohly vznikat už někdy ve 12., maximálně 13. století. Týká se to i sousedících Krňan s Teletínem. A kde byly původní Krňany? Nahoře, na výšině nad Šajtovkou a byly pak zničeny za husitských válek, kdy husité procházeli ostrovským panstvím a nemaje nic lepšího na práci, plenili, na co přišli. Na to dopltil i Teletín a další okolní obce v původním ostrovském držení.

Je možné, že i ten původní Teletín jako Krňany a jiné obce mohl být posunut trošku jinam, než je současná zástavba. Na druhé straně si myslím, že současná poloha je natolik příhodná a obec natolik krásně zachovává středověkou dispozici, že bych předpokládal, že původní Teletín je stále na stejném místě a vznikl z původní zástavby už někdy ve 12., 13. století. Nicméně pokud osada v té době opravdu patřila k ostrovskému klášteru nebo k jeho újezdu nebo tam seděli přímo nějakí klienti, byť jako vladcká rodina, která byla v bezprostřední službě ostrovského kláštera, tak se to pochopitelně neprojevovalo v pozemkové držbě, to znamená ani v deskách zemských. Proto je první písemná zmínka až ze sklonku 14. století, prvního roku vlády Václava IV.

Následně prvním držitelem, který je zmiňovaný k Teletínu, je Mikuláš z Teletína, který ho držel minimálně do roku 1394. Nevíme, z jakého byl rodu, ale právě u těchto úplně prvních držitelů můžeme předpokládat, že byli nějakým způsobem spřízněni s Nedvěžskými z Nedvězího, to znamená, že mohli užívat stejný erb, tedy tatarskou čapku. Ale zároveň nevylučuji,

Mapa meziříčí od Davle mezi Vltavou a Sázavou, která vymezuje lokalitu tvrzí v Teletíně, Nedvězi a Vysokém Újezdu

že tam mohli být, ale to nelze potvrdit – oni Talackové, kteří užívali erb, který se potom přenesl na Rychnovsko, to znamená erb s telecí hlavou.

Již na začátku 15. století to po Mikulášovi z Teletína dědí – nelze určit, jestli jeho syn, ale je to pravděpodobně – Zikmund, který se opět píše z Teletína. Část toho teletínského zboží prodává Ješkovi Skomrachovi z Bažimi, respektive tenkrát psáno z Blažimě. A tohle je první zmínka o dvojí vladyské držbě na Teletíně. Vzhledem k tomu, že onen Skomrach z Bažimě se dále psal sezením na Teletíně a zároveň s ním tam fungoval jakýsi Lučistec, vladyska Lučistec, který se taktéž psal sezením na Teletíně, tak to znamená, že tam musely fungovat dva v tuto chvíli už pravděpodobně příbuzensky nepropojené rody, které musely sedět na vlastní držbě. To potvrzuje existenci dvou vladyských sídel. Nemůžeme je ještě stoprocentně ztotožnit s předpokládanými dvěma tvrzemi, které máme lokalizované – Kročákov a Teletínská tvrz. Je však možné, že některá z těch tvrzí vzniká až v 15. století a že tam mohl předtím být jenom dřevěný nebo i částečně kamenný, ale neopevněný vladyský dvorec nebo částečně opevněné sídlo. Máme pro tohle ekvivalenty hlavně z jižních Čech, kde proběhly vykopávky obdobných vladyských dvorců. Konec konců je tu i známý a velmi důkladně prozkoumaný Trocnov, který nepochybně byl minimálně po dobu jednoho a půlstoletí, to znamená dvou generací, zeman-ským sídlem, sídlem zemanského rodu. A přesto to nebylo opevněné stavení. Byl to dvorec, který sice splňoval parametry tvrze, měl i jakési věžové stavení, ale žádné stopy po opevnění zemním, příkopem, valem, nic tam nebylo. Byl to takový pevněji zbudovaný a do určité minimální míry hájitelný, ale opravdu jenom statek. Obdobně se dá říct, že ti první teletínští urození držitelé mohli sídlit i na nějakých neopevněných dvorcích nebo jenom částečně lehceji opevněných dvorech.

Horní teletínskou tvrz v poloze zakresleného statku Kročákova můžeme datovat minimálně do pokročilého 14. století. Potvrzují to provedené povrchové sběry s nálezy dobové ke-

losti nebo vazby na ostrovský klášter, protože se pravděpodobně jedná o provenienci cihlen ostrovského kláštera.

Rozhodně bychom tím byli před rokem 1420, protože klášter zaniká až akcí pražských husitů. Vzhledem k těmto faktům i vzhledem

Letecký pohled na Teletín, šipka naznačuje místo, kde stála původní Teletínská tvrz

k charakteru celé tvrze lze předpokládat datování do 14. a pokročilejšího 14. století. Ze zachycených pozůstatků tvrze a její stavební podoby můžeme usuzovat na moderní dvoupalácový typ, který není u tvrzí natolik běžný, ale není zas až tak výjimečný, a rozhodně inspirovaný

– máme analogii i u nás v kraji, relativně blízko, to znamená u Benešova a u Václavic – tak v podobě dvoupalácové dispozice bylo zbudování Kožlí už někdy k roku 1318 a v první polovině 14. století Léšno. Inspirací bylo dost a dost, a není tudíž nic zvláštního a nic nepravděpodobného na tom, že i tady by se dvoupalácová dispozice na horní tvrz Kročákov nepromítla. Pro dolní tvrz nejsme schopni v tuhle chvíli určit dobu jejího trvání, protože z ní nemáme žádný relevantní materiál, ale dalo by se předpokládat, že na přelomu 14.–15. století mohla existovat určitě i dolní tvrz. Zde nám již pomáhá psaná historie. Naposledy zmíněné společné držení Teletína Zikmundem z Teletína a Jeskem Skomrachem z Blažimě. Zikmund umírá k roku 1405, následně je tam ještě zmiňován Lučistec. Takže opět pokračuje dvojí držba, která spolehlivě pokračuje i po celou první polovinu 15. století. Ješek Skomrach z Blažimě drží své zboží minimálně do roku 1434, kdy je prodává nebo postupuje svému zeti Václavu Lounskému a své dceři Jitce, manželce Václava Lounského. Zároveň je k roku 1435 uváděn Otík z Vestce, takže i k roku 1435 a 1434 je uváděna dvojí držba. Na Teletíně sídlí po delší dobu dva zemanské rody, teď už stoprocentně bez příbuzenské vazby, protože dochází k řadě prodejů. To potvrzuje, že ve vsi musela být dvě zemanská sídla a ke každému z nich patřila část usedlostí. Dál navazovalo v 16., 17. století s dělením na jednotlivé svobodnické statky. To už uvedená drobná venkovská šlechta víceméně jako urození zanikala, když pak pozbývali erbovního práva, kdy chudli a postupně se stávali jen bohatšími sedláky – nicméně zůstávalo jim ono osvobodnictví. To znamenalo, že nebyli nikomu poddaní, hospodařili na svých vlastních statcích, ale už to nebyli erbovníci, už to nebyla šlechta v té podobě nebo v těch představách, jaké my o ní máme, ale byli to jen opravdu bohatí sedláci s určitými privilegii, s určitými právy. Již

nevlastnili nevolníky, už nevlastnili poddanství, grunty, nevlastnili kmetci grunty (kmetci dvory jsou dvory svobodnické, kmet ve starší češtině značí svobodný sedlák poddaný pouze králi a nikoli jiné světské či církevní vrchnosti, jejich existence je zachována až do 17. století

dvůr prodává Václavovi z Netvořic. To už jsme u rodu, na který jsme narazili při rekonstrukci Kročákova a je dokumentovaný erbem. Jsou to ti Netvořští z Břízy, kteří na počátku 15. století dostávají do držby Netvořice a následně i další panství, další statky, další pozemky. Jsou to Břežany u Vestce, Lešany a jiné. Stávají se majoritním pozemkovým držitelem v téhle oblasti.

A posledním jmenovaným držitelem Teletína k roku 1449, to už jsou právě jenom ti svobodníci, jakýsi Kuba a Ctibor. Nejsou už uváděni jako vladyskové nebo zemané, ale jsou to svobodníci, kteří jsou uváděni jenom křesťanskými jmény jako držitelé svobodnických gruntů. Je pravděpodobné, že vladyská sídla zanikla někdy okolo poloviny 15. století a že se na tom zániku minimálně jedné z těch tvrzí podílely husitské

Jan Vizner nad kresbami jednotlivých tvrzí

války. Byla tam užší vazba na ostrovský klášter a zpleněním kláštera na Ostrově mohly tvrze zaniknout nebo alespoň jedna z nich. Tohle by nám však potvrdil až případný archeologický průzkum a materiály z něj, které by nám řekly i to, jestli tvrz zanikla násilnou akcí nebo byla opuštěna nenásilně, podle toho, o čem by svědčily nalezené materiály.

Minimálně u horní tvrze lze předpokládat, že na ní navázal statek, který byl situovaný do prostoru původního poplužního dvora zaniklé tvrze. A to se dostáváme k pozdějšímu statku Kročákov, který máme ještě na otisku stabilního katastru z konce první poloviny 19. století jako funkční stavbu. V bezprostředním okolí horní tvrze Kročákova i v okolí lehce vzdáleném do půl kilometru se podařilo při povrchovém průzkumu a při zkoumání terénu zjistit zachované plužiny, tedy terasovité úpravy svahů na zemědělsky obdělávanou půdu. Zjistily se i zaniklé úvozové cesty včetně zaniklé cesty, která sestupovala skalnatými svahy pravděpodobně k brodu nebo k převozu přes Vltavu. Okolí tvrze bylo bezlesé, takové to bylo zřejmě i na vyhlídce Máj, až po ty skalnaté stráně. Celý prostor byl zemědělsky užívaný, ale opět bez průzkumu nebo alespoň povrchového sběru materiálu nemůžeme říci, jestli uvedené úpravy na plužiny, na terasy souvisejí už se středověkým životem tvrze nebo až s mladším životem pozdějšího statku. Je pravděpodobné, že statek bezprostředně navazoval na život tvrze, na což ukazují logické souvislosti. Totéž dolní tvrz, která se nachází na soukromém pozemku v zahradě statku u Fulínů. Pod ní jsou dochované na dvou nebo třech parcelách, ale původně se jednalo o parcelu jednu, která zachovávala dispozici středověkého poplužního dvora, navazující na Teletínskou tvrz. Nejspíš se jednalo o průjezdný dvůr, kterým procházela komunikace směřující od Vysokého Újezda a od Rabyň, od brodu na Rabyň ke Křiňanům a dál ke Štěchovicím anebo k Sázavě, k Hostiradicím a k brodu přes Sázavu ke Kamennému Přívozu. Původní poplužní dvůr sám pravděpodobně žádné hrzení neměl, byl průjezdný a opevněná byla pouze tvrz, která stála nad tím poplužním dvorem, který tvořil její hospodářské zázemí. Lze říct téměř se stoprocentní jistotou, že součástí poplužního dvora byl kamenný gotický špýchárek, který se zachoval v jeho dolní části a má rozhodně gotické suterény a pravděpodobně i přízemky, které se proti svahu jeví jako první patro. Zřejmě se jedná o intaktně dochovanou gotickou stavbu pravděpodobně předhusitské datace. To znamená někdy z přelomu 14.–15. století. Lze tedy předpokládat, že taková relativně honosná nebo kvalitní stavba mohla být nebo měla být součástí poplužního dvora, to znamená zázemí vladyské tvrze. Všechny uvedené souvislosti může potvrdit nebo vyvrátit až archeologický výzkum.

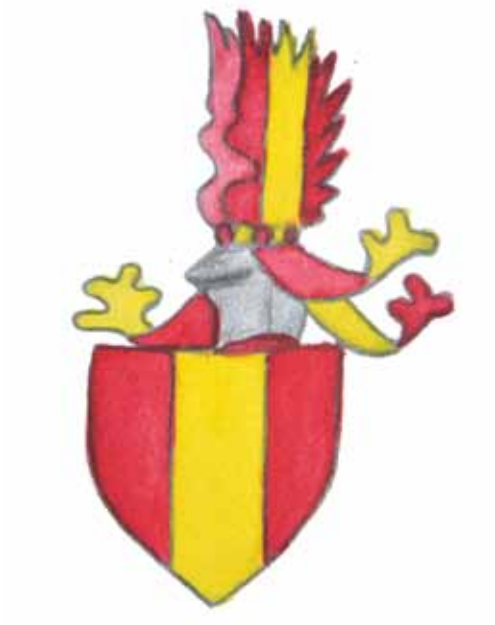
Páni ze Štěpánova, jedni z pozdějších majitelů majetků v Teletíně

ramiky, které tvrz do 14. století datovaly. Máme i cihlové tvarovky, které by svědčily o tom, že objekt byl relativně kvalitnější, protože cihla patřila ve 14. století k dražším, a tudíž luxusnějším materiálům. Cihlové materiály nám opět napovídají, že by tam mohlo jít o určité souvis-

Erb Hostáků, svobodníků z Teletína, kresba Jan Heřman

dobovou hradní architekturou, která byla běžná za doby Karla IV. Tak se stavěly královské hrady, viz Kašperk či Radyně. A tím se pak samozřejmě inspirovali mocnější šlechtici. V téhle podobě stavěli Rožmberkové, postaven je tak jejich Helfenburg, Dívčí Kámen. Dalšími hrady

Znak Netvořských z Břízy

a mnozí z nich patrně byli potomky zchudlých zemanských rodů, ale už jenom drželi ten svůj vlastní statek a k tomu nějaké příslušné parcely a pozemky ve svobodné držbě.

Vraťme se ještě do 15. století, k roku 1444. Je zmiňován Reinhard z Teletína, který zřejmě

NEJBLIŽŠÍ OKOLÍ TELETÍNA

Vysoký Újezd

Vysoký Újezd s Mariánským kostelem je spolehlivě datován do poloviny 14. století, ale pravděpodobně to může být i svatyně starší. Je dokonce možné, že tomu předcházela i nějaká pozdně ro-

roku 1521 uváděn jako příslušný k Netvořicím, poté k Břežanům a roku 1622 přechází rovněž ke Konopišti, to znamená tentokrát do držení Pavla Michny z Vacínova, který ho koupil od Valdštejna, který skoupil konfiskace i celé toto panství. Následovně Vysoký Újezd sdílí osudy panství, ke kterým připadl. Samostatná držba končí opravdu na sklonku 80. let 16. století vyměněním Nedvěžských z Nedvězího, ale

naprosto samostatná držba Vysokého Újezda, to znamená vladický statek Vysoký Újezd, tak ten končí již k roku 1402. Jenom pro druhou polovinu 14. a úplný začátek 15. století ho máme uvedený jako samostatný vladický statek, takže lze předpokládat, že poté, co se připojil v roce 1402 k nedvězímu majetku, tak zdejší tvrz ztratila residenční funkci. Můžeme s jistotou předpokládat její zpusnutí už před husitskými válkami.

konkrétně ze středolaténského období, tedy asi okolo poloviny 2. století před Kristem. Jednalo se o období, kdy na našem území žil kmen Bojů, tedy Keltové, a kdy začínala vznikat první oppida. Tento nález nás vedl k podrobnějšímu průzkumu lokality, při kterém se nám podařilo zachytit zatím blíže neurčený objekt s kúlovými jamkami ve svahu Holého vrchu odvráceném od Vysokého Újezda, kde z kulturních vrstev

Vysoký Újezd kolem roku 1930

Vysoký Újezd. Po pravé straně původní keltská stezka spojující oppida na Závisti nad Vltavou s Hrazany. Vysoký Újezd byl tak na polovině této spojnice

mánská nebo časně gotická svatyně, byl po celou dobu farním kostelem, pod který patřil i Teletín. Ve Vysokém Újezdě byla také tvrz, která je doložena i z historických pramenů, a dokonce se zbytky její zříceniny, patrně dost výrazné, zachovaly až do 17.-18. století. Ještě August Sedláček zaznamenává, že podle místní, ještě živé tradice, tedy na přelomu 19.-20. století, tam zříceniny stály a podle pamětníků byly spojovány s jakýmsi ženským nebo, tenkrát se říkalo, panenským klášteřem. Ale nejspíše tam nic takového skutečně nestálo, protože u církevních staveb neexistuje, aby se nedochoval nějaký záznam v písemných pramenech. Není to jediný případ, kdy zbytky tvrže nebo tvrzíště jsou spojované s podobnou legendou. Takže by to byla jenom místní a chybná, byť nicméně hezká tradice.

A ta tvrz se dá přesněji situovat?

Tvrz stála zcela nepochybně od kostela na západ, to znamená směrem od Vltavy naopak. I od kostela se táhne hřbet a hned bezprostředně za kostelem a za hřbitovem je takový prázdný prostor, který v současné době slouží jako parkoviště a hřiště či něco podobného, a přes cestu je škola a obecní úřad. V prostoru toho prázdného místa za kostelem nejspíš stála zmíněná tvrz. Její podobu si můžeme opravdu jenom představovat nebo analogicky odvozovat, rekonstruovat podle toho, jak vypadaly soudobé tvrže. Ale opět bez archeologického průzkumu nelze absolutně určit ani dobu jejího trvání, ani to, jestli to byla tvrz celokamenná nebo celodřevěná, jaké tam měly podíl lehčí konstrukce. Nicméně máme k ní písemné prameny.

U kostela tedy stála tvrz, na které sídlili nejenom příbuzní, ale i jedna rodina Nedvěžských z Nedvězí. A to tak, že nejspíše jeden z bratrů držel Nedvěžskou tvrz, druhý z bratrů nebo bratranců – podle situace – držel tvrz ve Vysokém Újezdě. Jako prvního tam máme zmiňovaného Buška k roku 1358, to znamená, že je to ještě starší záznam než první písemná zmínka o Teletíně. Jedná se tedy o Buška, což byl bratr Filipa z Nedvězího. Znovu k roku 1362 a k roku 1382 tam máme zmiňovaného Bernarta, což byl strýc nedvěžských vladků. K roku 1402 se větší část Újezda připojila už přímo k Nedvězí, část zůstávala svobodnou vladickou držbou, ale větší část přechází k Nedvězí, k němuž patřila ještě roku 1542 a 1596. To znamená po vyměnění Nedvěžských z Nedvězí. Mimochodem poslední příslušník rodu má ve Vysokém Újezdě v kostele velice pěkný náhrobek.

Po vyměnění Nedvěžských z Nedvězí, roku 1596 přechází celý Vysoký Újezd ke Konopišti a od roku 1683 potom k panství Lešany. Menší díl – ten, který předtím zůstává v svobodné držbě, když ten zbytek přechází k Nedvězí – je

Vrch Holý za keltské doby

Křtitelnice z 14. století stojící u kostela Narození Panny Marie

Kostel Narození Panny Marie ve Vysokém Újezdu. Šipka označuje místo původní středověké tvrže

Tvrz Nedvěžských Vysoký Újezd, 14. století v kresbě Jana Viznera

HOLÝ VRCH A KELTSKÁ STEZKA PROCHÁZEJÍCÍ VYSOKÝM ÚJEZDEM

Lokalita nad původní tvrzí u kostela Narození Panny Marie ve Vysokém Újezdu.

Z vrcholových partií Holého vrchu mezi Vysokým Újezdem a Netvořicemi, cca 1,5 km vzdušnou čarou od Teletína, se nám podařilo při povrchovém průzkumu získat unikátní nález železného kopí z období Laténské kultury,

máme nález prvořadého významu, a to římskou keramiku z období pozdní římské republiky, tedy před polovinou 1. století před Kristem. Tyto keramické fragmenty pocházejí z amfory a byly určeny několika předními odborníky na archeologii pojednávaného období i na Středomoří před zlomem letopočtu. Další průzkum zachytil několik totožných fragmentů a drobné nálezy železitých rud a strusky, které by mohly souviset s železářskou činností Keltů v této lokalitě. Nález kopí a především římské keramiky dokládá v daném mikroregionu přítomnost luxusního zboží, což může být dokladem s pohybem mezi oppidy Závist a Hrazany po tzv. Keltské stezce, kterou místní tradice spojuje s hlubokým úvozem, který se táhne s místními přerušeními vinou novějších polních prací od Kamenného Přívozu a Hostěradic přes Teletín a Vysoký Újezd dále k jihu. Pokud bychom přijali hypotézu, že toto byla skutečně spojnice mezi oppidy, pak by právě Holý vrch ležel přibližně na polovině vzdálenosti, kterou nebylo dost dobře možné při tehdejších stavu komunikací urazit za jediný den, mohli bychom tu někde předpokládat jakýsi keltský „motorest“ s příslušným zázemím, ale to už se pohybujeme pouze v rovině dost odvážných dohadů.

S jistotou nálezy z Holého vrchu ale přítomnost Keltů ve zdejší krajině dokládají a navíc nám jsou dokladem intenzivního osídlení a využívání lokality po dobu více než 2 000 let, neboť z Holého vrchu máme i zjištěné středověké a novověké lomy na žulu i břidlici s nálezy kamenických želez a dalších dokladů lidské přítomnosti a činnosti. V neposlední řadě jsou odtud pak nálezy střepin munice z německých zbraní z období II. světové války, a to konkrétně ze 155 mm houfnic a z raketometů.

Kostel Narození Panny Marie ve Vysokém Újezdu s náhrobkem rodu Nedvěžských

Unikátní nález železného kopí z doby Keltů

Unikátní nález železného kopí z období Laténské kultury, konkrétně ze středolaténského období, tedy asi okolo poloviny 2. století před Kristem. Jednalo se o období, kdy na našem území žil kmen Bojů, tedy Keltové, a kdy začínala vznikat první oppida.

TVRZ NEDVĚŽÍ

Tvrz Nedvěž je téměř s jistotou až ze 14. století. Ta tvrz, která je dnes zachovalá ve statku Michael, v jeho zadní části, úplně nad Potočným údolím, je taková polověžová stavba, samozřejmě s novověkými, nicméně velmi pěkně udělanými pavláčkami. Pochází až z 16. století, není-li ještě mladší. Ale nicméně v té době ještě stavba jako tvrz fungovala.

Myslím, že se dá předpokládat, že stavebníci této podoby tvrže byli asi z posledních z rodu Nedvěžských z Nedvěžího. Ale určitě stavěli na starších základech, takže stavebně historickým průzkumem by se existence tvrže určila minimálně pro přelom 14.–15. století. Nicméně kdybyste se podívali na Google – mapy anebo i přímo na místě, tak uvidíte, že rybník vedle současného statku vytváří, když budeme stát na hrázi čelem k rybníku, po pravé straně výrazný ostruhovitý výběžek, na kterém stojí cha-

lupa. A když ho budete obcházet ze všech stran, tak jsou tam ještě pozůstatky dodnes částečně zavodněného příkopu. Tam stála pravděpodobně starší tvrz. Je to hypotéza, ale troufám si opět jí dát tak 95 procent. A jestli ta tvrz tu opravdu byla po určitou dobu současně s vedlejší mladší tvrzí nebo jestli byla předchůdcem té tvrže, to by nám zase odhalil až archeologický výzkum. Ale s jistotou lze říct, že tam stála tvrz, která asi mohla být nebo spíše s jistotou byla starší než ta současná. A opět říkám, jestli stály tvrže současně nebo po zániku starší ji nahradila ta mladší tvrz, dodneška zachovaná částečně v statku Michael, nemůžeme říct, ale rozhodně tam také byly soutvrziště, byly tam tvrže dvě. Pak je ještě situace spojená s Vysokým Újezdem, vladyské sídlo zcela nepochybně bylo i na druhém, levém břehu Vltavy v Třebenicích. Vysoký Újezd měl šlechtické patrony, to znamená, že faráře tam dosazovaly šlechtické rody. Jednak to byli Nedvěžští z Nedvěžího, jednak jejich příbuzní

Tvrz Nedvěž část zástavby poplužního dvora, stav v devadesátých letech

Tvrz Nedvěž, současný stav

Tvrz Nedvěž – pivovar, současný stav

Teletínská tvrz se znakem pánů z Nedvěží

ve Vysokém Újezdě, pak to byli Teletínští, z čehož lze odvozovat, že s nimi rovněž byli spřízněni nějakým způsobem, minimálně erbovně. Dále to byli třebeňští vladykové. V Třebenicích není nikdy tvrz uváděna, není tam ani žádné místo, které by se dalo s tvrzištěm ztotožnit, ale opět – oni mohli sedět na neopevněném dvorci anebo na statku. Lepší statek anebo tvrz tam mohly být a zanikly beze stopy v mladší zástavbě, což také není ojedinělý případ. Ale každopádně dá se předpokládat, že i Třebeňští byli nějakým způsobem spřízněni s Nedvěžskými. Můžeme tedy u těch prvních držitelů teoreticky předpokládat společné užívání erbů tatarské čapky. Pokud by se nám náhodou nepodařilo dohledat prameny, které by je opravdu ztotožnily s rodem Talacků.

TVRZIŠTĚ NA RABYNĚ?

Je možné, že tvrz byla i v Rabyni. Ale tam pro to máme jedinou zmínku. August Sedláček ve své Encyklopedii hradů a tvrzí v Čechách uvádí, že starší literatura – konkrétně se odvolává na Hebera – uvádí do Rabyně tvrziště, které se tam jemu nepodařilo nalézt. Hledal ho tam už na přelomu 19.–20. století. Což ale zase neznamená, že Heber, který pracoval podstatně dřív, tam v té době nenašel něco, co už mohlo být dávno rozvezené, rozorané. I do dnešní doby se rozorávají tvrziště, i v dnešní době, v současné době památkové ochrany zanikají tvrziště, památkově chráněné lokality. Takže co se dělo v 18., 19. století, si umíme asi představit. Nicméně co se týče Rabyně jako takové, tak byla Klášterním zbožím, ale nepatřila ke zboží ostrovského kláštera, byť patřila benediktinům, ale patřila ženskému klášteru, patřila jeptiškám Řádu svatého Benedikta u svatého Jiří na Pražském hradě. A v jejich držbě je také zmiňovaná už od roku 1227, to znamená, že už na začátku 13. století ves Rabyně nepochybně existovala a patřila benediktinkám. Není důvod, proč by v té době nemohl existovat i Teletín a proč by v té době nemohly existovat i ty okolní obce,

proč by Rabyně měla být výrazně starší. Teletín i Vysoký Újezd měly svůj význam polohou při zemské cestě nebo při jedné z větví zemských cest. Můžeme opravdu s velkou pravděpodobností říci, že stejně jako Rabyně, tak na počátku 13. století už v době panování Přemysla Otakara I. a Václava I. skutečně existovaly i obce Teletín a Vysoký Újezd. Držba Rabyně jeptiškami skončila rokem 1420, kdy husité se zachovali tak, jak měli ve zvyku ke klášterním držbám. Zničili je a připojili k majetku pražských husitů.

Roku 1436 nebo na přelomu let 1436–1437 získal koupí rabynské panství Vysoký Chlumec, ke kterému Rabyně pak připadla. Tehdy tam rozhodně tvrz nestála, protože nikdy už pak Rabyně nebyla rezidencí. Je možné, že v době klášterní držby tam mohl klášter nebo některý z klášterních nápravníků, to znamená drobných šlechticů v klientské službě kláštera, zbudovat opevněné sídlo, které mohlo sloužit k ochraně majetku relativně od kláštera vzdáleného. Totéž budoval Svatojiřský klášter ve Štěchovicích, kde byla trojklášterní držba, tu držely benediktinky. Ostrovský klášter a cisterciáci ze Zbraslavi. A Svatojiřské benediktinky tam také ve Štěchovicích nechaly budovat opevněnou tvrz. Takže je možné, že stejně si počínaly v Rabyni, ale nemáme k tomu jinou analogii než Heberovu mapu, která nám zakresluje tvrziště. Vzhledem k tomu, že Heberova mapa právě neopylává přesností, při troše dobré vůle by se dalo říct, že ta tvrz zaznačená k Rabyni může být totožná s naším Kročákovem. Že se jenom o kousek netrefil – o kopeček, takže je možné, že Heberova mapa naopak je nejstarší kartografická zmínka o tvrzi na Kročákově.

Všechny nálezy z povrchových ohledání uvedených tvrzí a lokalit budou vystaveny při Teletínských slavnostech k 635. výročí prvního písemného zápisu o vsi Teletín a pomohou zdokumentovat historickou paměť krajiny i kontinuální osídlení oblasti od pravěku až téměř do současnosti.

Jan Vizner a Václav Šmerák
www.mezirekami.cz,
v.smerak@seznam.cz,
vizner.2012@seznam.cz

Kváskový chléb

Ochutnat můžete chléb pečený podle staletých receptur na slavnosti Teletín 635

- 1. Pečivo tvoří jednu z největších částí tzv. výživové pyramidy.**
- 2. Má možnost náš organismus skutečně využít z dnešního chleba (a to neplatí jen o chlebu), donekonečna propagované živiny a ostatní prospěšné látky, které v chlebu jsou obsaženy – tzn. je zajištěna správná technologie výroby a chleba je tak pro nás opravdu nutričně hodnotný?**

Tyto dvě základní myšlenky, mě přivedly k tomu, že jsem se rozhodla začít péct kváskový chléb, ale pouze ze suroviny, které do takového chleba patří a odjakživa patřily a za dodržení takového výrobního procesu, který je již po staletí odzkoušený a osvědčený, aby přinášel nejen typickou chuť, ale také zajišťoval právě ten přísun látek pro naše tělo tolik potřebných.

Základní prvky kváskového chleba:

- neobsahuje droždí
- základ je v kvásku, který vzniká přirozenou fermentací pouze mouky a vody
- kynutí chleba zajišťuje pouze kvásek a trvá několik hodin (závisí na okolní teplotě a může trvat v průměru 6 i více hodin)
- základní suroviny chleba jsou tedy pouze mouka, voda, sůl a kmín (žádné „zlepšující přípravky“ nejsou zapotřebí – vzniká tak pouze odpad, se kterým pak tělo neví kam s ním. Tyto přípravky slouží pouze výrobcům, aby si urychlili a ulehčili výrobu, vyráběli na kvantitu a dosahovali vyšších zisků).

Můžeme jen žasnout, jak tato jednoduchost nám zajistí, že chleba za předpokladu správného uskladnění pouze v utěrci a příp. dřevěném chlebníku, neplesniví (díky přirozenému konzervantu kyselině mléčné, která vzniká při kvašení) a předčasně netrdne (i po týdnu, lze chleba s chutí sníst). Odměnou za toto mé pekařské snažení, jsou zákazníci, kteří mi sdělují své zážitky nejen chutové (zatím pozitivní), ale i zdravotní. Čím dál více se setkávám s lidmi, kteří mají problémy trávit pšeničné pečivo a běžné pečivo vůbec (a teď nemám na mysli celiakty, ti musí používat skutečně mouky bez lepku). Velmi si chválí můj chléb vyráběný pouze ze žitné mouky, který má nižší obsah lepku, než pšenice. K tomu pochopitelně velmi přispívá i výše zmiňovaná technologie výroby. Musím dodat, že mi dělá radost stále větší popularita mého chleba mezi malými dětmi a zatím netuším, proč to jsou zvláště děti, do kterých je prý umění něco dostat, jak mi říkají jejich maminky. Ještě co se týká chuťových vlastností, je velmi příjemné, že tento chléb, díky vlhké konzistenci, není prakticky potřeba něčím mazat, což dokazuje jedna z mých zákaznic, která si ho bere do kina místo popcornu. Pochopitelně máme všichni oblíbená různá mazání pečiva, z mého pohledu, když to odstupňuji od nejméně kalorické, což je suchá verze, přes tzv.ghí, pomazánkové máslo, živočišné máslo (výborný s medem), až po osolené sádlo se škvarky, sypané třeba zelenou cibulkou s kyselou okurčičkou. A tak doufám, že tímto výrobkem malíčko přispívám k tomu, abychom žili lépe, radostněji a hlavně zdravěji, o což se budu stále více a usilovněji snažit.....pravda s tím sádlíčkem to moc zdravěji asi nebude, ale radostněji...rozhodně!!

Všeho s mírou !! to bude platit stále a ve všem.

Prospěšnost kváskového chleba na zdraví:

- pro vysoký obsah vitamínu skupiny B posiluje nervovou soustavu.
- Nezahleňuje střeva a tím zabraňuje nadměrnému škodlivému množení kvasinek, které se mimo jiné následně také podílí na špatné využitelnosti zdravích prospěšných látek z potravy. V souvislosti s tím přispívá k zachování nepropustnosti střevní stěny. V opačném případě vznikající hlen na střevní stěně vytváří kyselé prostředí, které časem způsobí její ztenčení a nestrávené bílkoviny tak místo, aby byly dostatečně rozštěpeny na aminokyseliny a tělo je správně využilo, prochází narušenou střevní stěnou, nedotčené, navíc spolu se škodlivinami, které na sebe obvykle váží, jako jsou těžké kovy, lipidy nebo dehet z cigaret, přímo do krve, kde časem začnou blokovat funkci některých orgánů.
- Díky zdravé střevní stěně tak kváskový chléb přispívá k lepší imunitě a zdravé pokožce, jelikož zachovává krev čistou.
- V důsledku správně rozštěpených bílkovin tak tyto neukládá, ale naopak plně využije, nepřispívá tak k tvorbě tukových zásob, proto je také vhodný při redukčních dietách (ovšem musím podotknout, že zdravá střevní stěna nebude zaručena pouze konzumací tohoto chleba, pochopitelně to souvisí s celkově zdravým přístupem ke správnému stravování vůbec).

Vaše Vlastimila Vopršalová,
Teletín v domě u Dvořáků,
pod Teletínskou tvrzí

1379–2014

635 let vsi Teletín

Rok 1379 je až dosud prvou písemnou zmínkou o vsi Teletín, ale zdejší osídlení má svoji tisíciletou historii. Pozůstatky některých staveb a středověké tvrze, které čekají na zpřístupnění, dokazují ve spojení s Vysokým Újezdem význam tohoto místa.

TELETÍN 5. ČERVENCE 2014

Sýpka ze 14. století, Fulínův statek, zbytek středověkého osídlení

Dobrovolní hasiči Teletína, 1903

Sládkův svobodnický statek, Teletín 1941

Bartošův statek s kapličkou sv. Jana Nepomuckého, Teletín. Místo oslav Teletína 635

První jahodář v Čechách Rudolf Strimpl s rodinou

PROGRAM VZPOMÍNKOVÝCH OSLAV

Dopoledne
10.00–13.00 h

KOL KOLEM TELETÍNA

Vlastivědná vycházka okolím vsi Teletína

10.00 – Sraz u pomníku padlých v obou světových válkách v Teletíně. Vycházíme na Chlístov – Teletínský lom s přednáškou geologa Václava G. Cílka (10.15–10.45 h)

Výhládka Máj

Přecházíme na protější vrš Máj s přednáškou o prostoru mezi Štěchovicemi a Slapy s pohledem do zatopených Svatojánských proudů RNDr. Dany Fialové, Přírodovědecká fakulta UK (11.00–11.30 h). Sestoupíme na okraj lesa pod Májem a vydáme se k zaniklé tvrzi Kročákov, kde vztyčíme památný sloup s označením tvrze a od ní zpět na okraj Teletína k druhé, v současnosti neznámé teletínské tvrzi. Přednášející Jan Wizner z Jílovského muzea provede unikátní seznámení s doposud neznámými fakty o středověkém osídlení vsi Teletín (12.00–13.00 h).

Zájemci pak mohou pokračovat s ostatními pochodníky po hřebeni přes skálu Mařenka do osady Proudý, Krňanským potokem přes osadu Slávie na Smetanovu vyhlídku v Třebšína, kde je občerstvení v hospodě U Novotných nebo u Dolejšů, a přejít na Klimentovu vyhlídku nad Sázavou. Zpět se dá dojít přes Krňany a hospodu u Tůmů do Teletína. Trasa se pohybuje na ose žluté značky – Mapa Edice Klubu českých turistů, Turistická mapa č. 38 (doporučujeme zakoupit i pro příští toulky regionem). Řadu zajímavých informací o popisovaných místech naleznete také v publikacích Toulky mezi Vltavou a Sázavou a Nové toulky mezi Vltavou a Sázavou.

Odpoledne
14.00–17.00 h

635 LET OBCE TELETÍN

Vzpomínkové setkání u kapličky sv. Jana Nepomuckého před Bartošovic statkem

14.00 – Benešovské horny – slavnostní fanfára k výročí za účasti členů starých teletínských rodů, občanů Teletína, hostů, starostů okolních obcí a velitelů hasičských sborů.

Za staré teletínské rody přivítá přítomné Dagmar Kohoutová, starosta obce Krňany-Teletín Josef Hušbauer a členové místních spolků

14.15 – Kamýčan – folklorní soubor z Kamýku nad Vltavou se zvyky Povltaví

14.30 – Tisíciletá historie regionu, Jan Wizner, archeolog, badatel, autor výstavy Tvrze, Jílovské muzeum

14.45 – Prezentace výstav: Teletín, Krňany, Vysoký Újezd ve fotografii – rok 1941, před vystěhováním obcí za II. svět. války – uvede Václav Šmerák. Dále výstavy: Venkovy a venkované, Slapy optikou geografa, 60 let rekreace. Od trempských osad po rekreaci na Slapské přehradě – uvede RNDr. Dana Fialová. Vzpomínka na prvního jahodáře v Čechách Rudolfa Strimpla hospodářiči na Chlístově.

Prezentovány budou publikace vydané k historii regionu – Toulky mezi Vltavou a Sázavou a II. díl Nové toulky s četbou z kapitoly věnované obci Teletín. Představena bude chystaná publikace o geologickém pásmu Netvořicka – představí autor Václav G. Cílek a za vydavatele Jiří Stibůrek, Spolek rodáků a přátel muzea v Netvořicích.

15.00–17.00 – **Pražec** – folková skupina

Folková skupina Pražec

Společenská část, prohlídka výstav, volné pokračování diskusí s přednášejícími.

Občerstvení. Uzené klobásky, pivo, limonáda, tatranky.

TELETÍNSKÁ TVRZ

Obrazová rekonstrukce zaniklé tvrže v Teletíně nad domem u Dvořáků

Pořádá a noviny Teletín vydalo: Sdružení Mezi řekami, obec Krňany, SDH Teletín, spolky v místě. Součástí celého dne bude seznámení s novými informačními deskami o regionu. Informace: www.mezirekami.cz, e-mail: v.smerak@seznam.cz, mob. 603196678 Dobrovolné příspěvky i v naturáliích jako štrůdlý, bábovky, buchty a jiné na společný stůl vítány

Obec Krňany

MEZI ŘEKAMI
VLTAVOU A SÁZAVOU
Sdružení Mezi řekami

SBOR DOBROVOLNÝCH HASIČŮ TELETÍN
1903–2013

Středočeský kraj